

RAFAŁ NESTOROW

PIES W NIEDŹWIEDZIEJ SKÓRZE
RAZ JESZCZE O DEKORACJI RZEŹBIARSKIEJ
WILANOWSKIEJ BRAMY GŁÓWNEJ

Brama główna w Wilanowie należy do tych elementów założenia rezydencjonalnego, które doczekały się obfitej literatury (il. 1-2). Badaczy interesowały głównie zagadnienia związane z treściami ideowymi dekoracji, a niejednoznaczność owego kostiumu rzeźbiarskiego prowadziła nierzadko do ostrych polemik i skrajnych wniosków. Największych problemów nastęrczała identyfikacja dwóch figur – męskiej i kobiecej, ustawionych na filarach, które były identyfikowane jako: „Męstwo” i „Siła”¹, „Wojna” i „Pokój”², „Mars Sarmacki” i „Pokój” („Pax”)³, „Rzymski zwycięzca” i „Wiktoria”⁴ czy „Mars i Wiktoria”⁵. Figurę kobiecą ostatnio interpretowano również jako „Wenus Vitrix” lub „Wenus Uranię”⁶. Autorstwo tych rzeźb powszechnie przypisywane jest Szwanerowi⁷.

Dr RAFAŁ NESTOROW – Instytut Sztuki PAN w Warszawie Biuro w Krakowie; Al. Słowackiego 46, 30-018 Kraków; e-mail: rafal.nestorow@ispan.pl

¹ J. WOJCIECHOWSKI, *Pałac wilanowski i jego obecna restauracja*, „Architektura i Budownictwo” 4(1928), s. 93.

² W. FIJAŁKOWSKI, *Wilanów pałac i ogród*, Warszawa 1954, s. 18.

³ W. FIJAŁKOWSKI, *Brama królewska w Wilanowie i jej program ideowo-artystyczny*, „Studia Wilanowskie” 1979, t. 5, s. 24, 26; TENŻE, *Królewski Wilanów*, [Warszawa 2003], s. 105.

⁴ M. KARPOWICZ, *Sekretne treści warszawskich zabytków*, Warszawa 1976, s. 50-74.

⁵ M.D. KOSSOWSKI, *Tradycja antyku w wilanowskiej „porta triumphalis” czasów Jana III*, „Biuletyn Historii Sztuki” 57(1995), nr 1-2, s. 53-65.

⁶ M. GÓRSKA, *Astronomia i polityka w dekoracji pałacu wilanowskiego*, [w:] *Poezja i astronomia*, red. B. Burdziej, G. Halkiewicz-Sojak, Toruń 2006, s. 168-169, 178-181; http://www.wilanow-palac.pl/patronat_wenus_uranii.html.

⁷ P. BOHDZIEWICZ, *Korespondencja artystyczna Elżbiety Sieniawskiej z lat 1700-1729 w zbiorach Czartoryskich w Krakowie*, Lublin 1964, s. 252-254; M. KARPOWICZ, *Sekretne treści...*, s. 50-74 (rozdz. „Jan III, Trajan i brama w Wilanowie”); W. FIJAŁKOWSKI, *Brama królewska...*, s. 17-34; TENŻE, *Niezwykła porta triumphalis Jana III Sobieskiego*, „Sobótka. Śląski Kwartalnik Historyczny” 35(1980), s. 303-310; TENŻE, *Rezydencja Króla Zwycięzcy*, Warszawa 1983, s. 11-15; D. KOSSOWSKI, *Tradycja antyku...*, s. 53-65; W. FIJAŁKOWSKI, *Królewski Wilanów*, s. 105-106.

Odnosnie do czasu powstania wilanowskiej bramy dysponujemy dość dokładnymi danymi historycznymi, a mianowicie informacjami pochodzącymi z listów Agostina Locciego, w świetle których została wzniesiona zasadniczo w ostatniej ćwierci XVII wieku. W listach do Jana III pochodzących z okresu pomiędzy wrześniem a końcem listopada 1681 r. Locci informuje Króla najpierw o stawianiu bramy, a następnie o jej wykańczaniu oraz detalu rzeźbiarskim. Z kolei w 1689 r. wspomina o dekorowaniu bramy „trofeami”⁸. Uzupełnieniem owej informacji jest zachowany w archiwum Tylmana rysunek połowy bramy z widokiem od frontu i od dziedzińca, *nota bene* z zaznaczonymi portalami bocznymi w miejscu istniejących płaskorzeźb⁹. Z 1701 r. pochodzi niewielka wzmianka dotycząca bliżej niesprecyzowanych prac malarskich przy bramie. W 1728 r. pozostający na usługach ówczesnej właścicielki Wilanowa Elżbiety z Lubomirskich Sieniawskiej Johann Georg Plersch pracował przy dekoracjach panopliowych na filarach (il. 3-4)¹⁰. Na nieukończonym rzeźbiarskim *panneau* lewego filara od strony dziedzińca miała rzekomo widnieć wyryta data 1742¹¹ – odnosząca się być może do kolejnego etapu prac (czyżby zatem w 1728 r. Plersch wykonał jedynie dekoracje od frontu i na wewnętrznych ościeżach bramy, a dekoracje od strony wewnętrznej wykonane zostały w 1742 r.?). Sprawę komplikuje dodatkowo znajdująca się poniżej owej daty sygnatura *C. Schretter Anno 1763* oraz pierwsza litera *p* zatartego napisu *p(unctavit)*? Pozostawiając tę kwestię do dyskusji, nie chcąc odbiegać od zasadniczego tematu, można jedynie zasugerować, że niedokończenie owej dekoracji (rozpoczętej już za panowania Jana III – „trofea” wymienione w liście Locciego z 1689 r.) było pozorne. Niewykluczone, że mamy tu do czynienia z dziełem realizującym ideę świadomego niedokończenia (*non finito*). Wydaje się, że ten efekt mógł być zamierzony

⁸ J. STARZYŃSKI, *Wilanów*, Warszawa 1976 (I wyd. 1933), s. 90-101; W. FIJAŁKOWSKI, *Brama królewska...*, s. 20-21.

⁹ Gabinet Rycin BUW, Archiwum Tylmana z Gameren, pl. nr 674 recto i verso; S. MOSSAKOWSKI, *Tylman z Gameren, architekt polskiego baroku*, Warszawa 1973, s. 104, il. 416, 417; S. MOSSAKOWSKI, *Tilman van Gameren. Leben und Werk*, München 1994, s. 51.

¹⁰ P. BOHDZIEWICZ, *Korespondencja...*, s. 57-76; 216-254; R. NESTOROW, *Between art and politics Wilanów in the times of Elżbieta Sieniawska nee Lubomirska (1720-1729)*, [w:] *The Baroque villa. Suburban and Country Residences c. 1600-1800*, ed. B. Arciszewska, Wilanów 2009, s. 163-164; R. NESTOROW, J. SITO, *Rezydencja i dobra wilanowskie w XVIII wieku w świetle archiwaliów z Biblioteki Czartoryskich*, Wilanów 2010; R. NESTOROW, *Wilanowski epizod Johanna Georga Plerscha w świetle nieznanych materiałów archiwalnych*, „Studia Wilanowskie” 2011, t. 18, s. 70-71; J. SITO, *Debiut Johanna Georga Plerscha w „fabryce” pałacowej w Wilanowie*, „Studia Wilanowskie” 2011, t. 18, s. 76, 83; J. SITO, *Wielkie warsztaty rzeźbiarskie Warszawy doby saskiej. Modele kariery – formacja artystyczna – organizacja produkcji*, Warszawa 2013, s. 154-155, 158.

¹¹ J. WOJCIECHOWSKI, *Pałac wilanowski...*, s. 93.

i celowy, a przyświecała mu chęć nadania powstałej dekoracji (z czytelnymi wątkami heraldycznymi nowych właścicieli) znamion dawności, przez co antykizująca brama nabierała statusu niemal rzymskiej ruiny. Z drugiej strony, być może proces twórczy dzieła został przerwany z bliżej nieznanych przyczyn (np. śmierć Sieniawskiej w 1729 r.). W takim przypadku moglibyśmy określić je mianem dzieła przerwane – *opus ruptum*, terminem, który przez historyków literatury odnoszony jest choćby do owidiuszowskich *Fasti*, które z przyczyn politycznych nie zostały nigdy ukończone¹².

Znacznie mniej uwagi autorzy poświęcili dwóm rzeźbom zwierzęcym wieńczących skrajne słupki przypór, które powszechnie identyfikowane są jako niedźwiedzie¹³. Jedynie Magdalena Górka stwierdziła, że jedna z owych rzeźb przedstawia psa, co uważa za wynik ostatniej konserwacji, interpretując rzeźbę jako przedstawienie dwóch niebiańskich niedźwiedzi inspirowanych *Snem Scypiona* Cycerona¹⁴. Z takim stwierdzeniem nie można się zgodzić, ponieważ na archiwalnych fotografiach z 1915 r. widoczna jest doskonale rzeźba na prawym postumencie wyobrażająca psa (il. 1)¹⁵. Owe niedźwiedzie rozpatrywane były również w kontekście całego gloryfikującego Jana III programu ikonograficznego wilanowskiej *porta triumphalis* jako aluzję do waleczności, roztropności i zmyślności monarchy¹⁶. Poprawna identyfikacja interesujących nas rzeźb została podana w wieloautorskim artykule (E. Słaby, B. Stypuła, W. Bagiński, K. Michalski) dotyczącym zagadnień materiałowych wilanowskiej bramy¹⁷.

Kwestia datowania rzeźb nie jest jasna, nie wyklucza się, że powstały one jeszcze w ostatnim okresie panowania Jana III, jak również w pierwszej połowie XVIII wieku, kiedy to – jak wiadomo – prowadzono również prace przy wilanowskiej bramie¹⁸.

Problem w interpretacji owych rzeźb jest w zasadzie prozaiczny i odnosi się do zasadniczego i podstawowego rozpoznania ikonograficznego. Zestawienie

¹² OWIDIUSZ, *Fasti. Kalendarz poetycki*, przeł. i oprac. E. Wesołowska, Wrocław–Warszawa–Kraków 2008 [Biblioteka Narodowa, seria II, nr 256], s. LIX, przyp. 44. Zob. też R. NESTOROW, *Wilanowski epizod...*, s. 70-71.

¹³ W. FIJAŁKOWSKI, *Brama królewska...*, s. 21; M. GÓRSKA, *Astronomia...*, s. 168-169.

¹⁴ http://www.wilanow-palac.pl/heliocentryczne_uzasadnienie_sukcesji.html

¹⁵ <http://www.tonzp.dziedzictwowizualne.pl/karta/N-04483?back=1>

¹⁶ W. FIJAŁKOWSKI, *Brama królewska...*, s. 32-33.

¹⁷ E. SŁABY, B. STYPUŁA, W. BAGIŃSKI, K. MICHAŁSKI, *Gawędy o kamieniu. Sarmacka symbolika w kremowym piaskowcu czyli Brama Królewska w Wilanowie*, „Przegląd Geologiczny” 58(2010), nr 4, s. 303-307.

¹⁸ W. FIJAŁKOWSKI, *Brama królewska...*, s.31; http://www.wilanow-palac.pl/heliocentryczne_uzasadnienie_sukcesji.html.

dwóch rzeźb (il. 5-6) już na pierwszy rzut oka pozwala stwierdzić, że mamy do czynienia z przedstawieniami dwóch różnych gatunków zwierząt, aczkolwiek ukazanych w niemal identyczny sposób – wspięte na tyle łapy, z przednimi ugiętymi i wzniesionymi przed siebie z głowami skierowanymi do przejazdu – odpowiednio w prawą i lewą stronę. Podobnie rozwiązane zostały przeciwwagi w obydwu rzeźbach pod postacią ściętych pni drzew z widocznymi fragmentami odciętych gałęzi, usytuowanych tuż przed tylnymi łapami obydwu zwierząt. Rzeźba na postumencie północnej przypory z całą pewnością przedstawia niedźwiedzia o charakterystycznej ociężałej gruszkowatej figurze, z wyraźnie zaznaczonym dłuższym kędzierzawym futrem, owalnej głowie i charakterystycznymi, szerokimi przednimi łapami. Zupełnie odmiennie zwierzę ukazuje druga z rzeźb. Masywny zwarty korpus pokryty krótkim futrem, szeroki kark z założoną obrozą z dużym koluszkim na karku, umięśniona głowa z krótkim pyskiem, uniesionymi fałdami ukazującymi zęby, a także krótko przycięte (kopiowane) uszy oraz średniej długości ogon wskazują ponad wszelką wątpliwość, że mamy tu do czynienia z przedstawieniem psa. Biorąc pod uwagę mocną, umięśnioną sylwetkę zwierzęcia i krótko kopiowane uszy można założyć, że przedstawiono tu psa z gatunku molosowatych, który w Polsce powszechnie nazywany był brytanem. Psy tej rasy hodowano przede wszystkim do polowań na grubego zwierza i w myślistwie określane były jako wżlamniki. Nierzadko też używano je do szczucia przykutego łańcuchem niedźwiedzia¹⁹.

Samo rozpoznanie omawianej rzeźby jako przedstawiającej psa nie byłoby być może warte osobnego omówienia, gdyby nie drobna wzmianka archiwalna. Ekonom wilanowski Stanisław Grochowski w jednym z licznych listów kierowanych do swojej mocodawczyni Elżbiety z Lubomirskich Sieniawskiej z dnia 21 lipca 1721 r., a więc rok po zakupie przez hetmanową Wilanowa²⁰, relacjonując prace przy tamtejszych folwarkach donosił:

¹⁹ J. ROSTAFIŃSKI, *O myślistwie, koniach i psach łowczych ksiąg pięciorgo z lat 1584-1690*, Kraków 1914, s. VII-IX.

²⁰ Na temat okresu działalności w Wilanowie Elżbiety Sieniawskiej poza cytowanymi powyżej pracami Wojciecha Fijałkowskiego zob. P. BOHDZIEWICZ, *Wilanów za Sieniawskiej*, „Biuletyn Historii Sztuki” 17(1955), nr 3, s. 373-374; TENŻE, *Korespondencja artystyczna...*, s. 164-165, 252-254. Kwestię targów o Wilanów szczegółowo przedstawia J. NOWAK, *Dobra wilanowskie za Elżbiety Sieniawskiej 1720-1729 w świetle archiwaliów Biblioteki Czartoryskich w Krakowie*, „Studia Wilanowskie” 2003, t. 14, s. 54-56; R. NESTOROW, *Between art and politics...*, s. 155-166; TENŻE, *Spazio (Spazio, Spacy, Spatz) Giovanni (Jan)*, [w:] *Słownik architektów i budowniczych środowiska warszawskiego XV-XVIII wieku*, red. P. Migasiewicz, H. Osiecka-Samsonowicz, J. Sito, Warszawa 2016, s. 444-449; TENŻE, *Tajemnicze okoliczności śmierci Giovanniego Spazzia, nadwornego architekta Elżbiety z Lubomirskich Sieniawskiej. Przyczynek do biografii*, „Biuletyn Historii Sztuki”

Psa kamiennego przeniosłszy z ogrodu, kazałem na bramie wilanowskiej osadzić, na tym samym miejscu gdzie przedtym inszy stał, ufundowawszy wapnem z gipsem palonym²¹.

Ta na pozór lakoniczna wzmianka w sposób niebudzący wątpliwości potwierdza wcześniejsze rozważania dotyczące rozpoznania ikonograficznego jednej z rzeźb, a ponadto definitywnie ucina dywagacje treściowe łączące się z figurami dwóch niedźwiedzi, zwłaszcza że umieszczona w 1721 r. rzeźba zastąpiła wcześniejsze, najpewniej pochodzące jeszcze z czasów Jana III wyobrażenie tego zwierzęcia.

Zasadne jest postawienie pytania, czy rzeźba psa wpisuje się w gloryfikujący zwycięzcę spod Wiednia program ideowy wilanowskiej *porta triumphalis*? Wydaje się, że na tak postawione pytanie odpowiedzieć można twierdząco. Nie wdając się w szczegółowe poszukiwania czy dywagacje dotyczące symboliki psa, przywołać można rzymskiego autora Gracjusza Falisicusa (ok. 60 r.n.e.), który w dziele *Cynegetica albo poemat o myśliwstwie* dokonał pochwały brytyjskich molosów, w Polsce powszechnie zwanych brytanami:

Gdy należy dokonać niezwyklej pracy i wykazać wielką odwagę, a **Mars** [podkr.– R.N.] wzywa do najgorętszej walki, silny molos mniej cię zadowoli, a rzymski pies bojowy nie będzie mógł się z nim mierzyć w zręczności²².

Wydaje się, że ten krótki *passus* z dzieła starożytnego autora, powszechnie znanego z licznych nowożytnych reedycji, doskonale wpisuje się w ideową wymowę bramy wilanowskiej. Niedźwiedź i pies w roli strażników strzegących przejścia mogą być również interpretowane jako swoiste odwołanie do łowieckich pasji Jana III²³.

Pozostawiając kwestie ideowe podkreślić należy, że mamy najprawdopodobniej do czynienia z jedyną, i to w dodatku zachowaną niemal *in situ*, rzeźbą ogrodową z czasów Sobieskiego (zakładając, że owa rzeźba nie została wymieniona w późniejszym czasie). Niestety, brak jakichkolwiek danych uniemożliwia próbę

78(2016), nr 3, s. 505-512; TENŻE, *Pro domo et nomine suo. Fundacje i inicjatywy artystyczne Adama Mikołaja i Elżbiety Sieniawskich*, Warszawa 2016, s. 53-54, 307-330. por. też B. SMOLEŃSKA, *Z dziejów dóbr wilanowskich w XVI-XVIII wieku*, „Rocznik Warszawski” 15(1979), s. 289-320.

²¹ Biblioteka Czartoryskich w Krakowie, rkps 5826, 13677, S. Grochowski do E. Sieniawskiej, 31.07.1721.

²² Cyt. za: P. ZWOLSKA, *Pies. Antyczny przyjaciel*, Kraków 2014, s. 157.

²³ Na temat polowania w polskiej kulturze nowożytnej zob. A. ROTTERMUND, *Polowanie i sztuka w kulturze dworskiej czasów nowożytnych*, „Materiały Muzeum Wnętrz Zabytkowych w Pszczynie” 5(1988), s. 9-35; T. ŻUCHOWSKI, *Łowy – ceremonia – zamek. O znaczeniu myślistwa dla europejskiej kultury rezydencjalnej*, [w:] *Europejskie tradycje łowieckie. Tom wydany z okazji III Międzynarodowego Kongresu Kultury Łowieckiej*, red. T.J. Żuchowski, Warszawa 2014, s. 101-118.

identyfikacji pierwotnego umiejscowienia owej rzeźby. Nie wiemy, czy pochodziła ona z „galanteryjnej” czy użytkowej części ogrodu. Przeznaczenie owego wyobrażenia również pozostaje tajemnicą. Mogła to być rzeźba upamiętniająca jednego z królewskich ulubieńców, jak np. szesnastowieczna „nagrobna” rzeźba psa z Brzegu (przed 1586 r., autorstwa zapewne Michała Kramera)²⁴ lub rzeźba psa-strażnika odwołująca się do znanej rzymskiej maksymy *cave canem*²⁵.

Zakładając, że istniejąca kamienna rzeźba psa jest tą, o której mowa we wspomnianym liście, zastanawiające jest podobieństwo formalne obydwu przedstawień znajdujących się na postumentach wilanowskiej bramy: psa i niedźwiedzia. Nie mamy pewności, jaka rzeźba w 1721 r. znajdowała się na północnym filarze bramy pałacowej ani też, czy była nią istniejąca do dnia dzisiejszego rzeźba niedźwiedzia. Przypuszczać można, że była to inna rzeźba, trudno bowiem wytłumaczyć, jakim sposobem ustawione na bramie pałacowej przedstawienie niedźwiedzia jest pod względem formalnym identyczne z przeniesioną ponad trzydzieści lat później z ogrodu rzeźbą psa. Bardziej prawdopodobne jest to, że drugą z rzeźb przedstawiającą niedźwiedzia wykonano później na wzór już istniejącej rzeźby psa lub też jest to druga z rzeźb ogrodowych przeniesiona na bramę po 1721 r. Nie można wykluczyć również, że pochodzi ona ze znacznie późniejszego okresu. Niestety, z braku źródeł pisanych oraz ikonograficznych problem należy uznać za otwarty²⁶.

Przedstawiony pokrótce przypadek jednej niewielkiej rzeźby rzuca ciekawe światło na dotychczasowy stan wiedzy dotyczący w szerszej perspektywie kilku aspektów związanych z rezydencją wilanowską. Niewątpliwie „odkrycie” *in situ* w Wilanowie rzeźby ogrodowej, z dużym prawdopodobieństwem pochodzącej z czasów Jana III, jest ciekawym przyczynkiem w kontekście zakrojonych na szeroką skalę prac prowadzonych przy ogrodach królewskich. Ponadto stać się może swego rodzaju postulatem badawczym nad pogłębionymi, drobiazgowymi poszukiwaniami archiwalnymi z jednej strony, z drugiej zaś szczegółowym studiowaniem samego zabytku. Należy mieć nadzieję, że dalsze

²⁴ J. POKORA, *Pomnik psa w Szczawnie-Zdroju*, „Ochrona Zabytków” 27(1974), nr 4, s. 305-308; TENŻE, *Mondo cane. (Refleksje nad renesansową rzeźbą psa z Brzegu i jej dziejami)*, „Biuletyn Historii Sztuki” 45(1983), nr 1, s. 55-76; przedruk w: TEGOŻ, *Psy, blazny, dzieci, królowie... Studia nad sztuką XV-XVIII wieku*, Warszawa 2006, s. 11-40.

²⁵ Liczne przykłady odwołania się do tej maksymy przy wyobrażeniu psa jako strażnika w sztuce rzymskiej podaje P. ZWOLSKA, *Pies...*, s. 71-76.

²⁶ Najstarszy znany widok bramy wilanowskiej pochodzi z obrazu B. Bellotta, na którym widać figurę niedźwiedzia na lewym postumencie, prawy postument przesłaniają drzewa. Obydwie rzeźby widoczne są na obrazie W. Kasprzyckiego z 1833 r., akwareli W. Richtera z ok. 1860 r. i fotografiach z I ćw. XX wieku.

badania pozwolą odkryć wiele niejasności i tajemnic, jakich wiele nadal skrywa rezydencja Jana III.

Problemy z identyfikacją nowożytnych rzeźb przedstawiających zwierzęta są dość powszechne. Pozostając w kręgu warszawskiego ośrodka artystycznego, wskazać można choćby przypadek znanej rzeźby lwicy znajdującej się przed kościołem Matki Bożej Łaskawej w Warszawie (il. 7), pochodzącej wraz z drugą niezachowaną rzeźbą wyobrażającą lwa ze świątyni warszawskich pijarów, która po interwencjach konserwatorskich przekształciła się w niedźwiedzicę²⁷. W przypadku rzeźby z bramy triumfalnej w Wilanowie doszło do zamiany ról, jak w rzymskiej maksymie *qui pro quo*.

Powstałe na skutek błędnego rozpoznania zwierzęcia nieporozumienia jak żywo przypominają jedną z miejskich legend, rozpowszechnioną w połowie lat dziewięćdziesiątych ubiegłego wieku, o kupnie na warszawskim stadionie Dzieśięciolecia szczeniaka, który po podrośnięciu okazał się niedźwiedziem²⁸.

BIBLIOGRAFIA

- Biblioteka Czartoryskich w Krakowie, rkps 5826, 13677, S. Grochowski do E. Sieniawskiej, 31.07.1721.
- BOHDZIEWICZ PIOTR, Korespondencja artystyczna Elżbiety Sieniawskiej z lat 1700-1729 w zbiorach Czartoryskich w Krakowie, Lublin 1964.
- BOHDZIEWICZ PIOTR, Wilanów za Sieniawskiej, „Biuletyn Historii Sztuki” 17(1955), nr 3, s. 373-374.
- CZUBAŁA DIONIZJUSZ, Polskie legendy miejskie. Studia i materiały, Katowice 2014.
- FIJAŁKOWSKI WOJCIECH, Wilanów pałac i ogród, Warszawa 1954.
- FIJAŁKOWSKI WOJCIECH, Brama Królewska w Wilanowie i jej program ideowo-artystyczny, „Studia Wilanowskie” 5(1979), s. 17-34.

²⁷ *Katalog Zabytków Sztuki w Polsce*, t. XI, z. 1, cz. 1: *Warszawa Stare Miasto*, red. J.Z. Łoziński, A. Rottermund, Warszawa 1993, s. 229 (istniejąca rzeźba błędnie określona jako przedstawienie lwa). Były to atrybuty rzymskich męczenników św. Pryma i Felicjana, pochodzące z wystroju fasady świątyni warszawskich pijarów. Rzeźby łączone z J.G. Plerschem i datowane na lata 1762-1764. Po 1834 r. przeniesione do kościoła pojezuickiego. Fotografia archiwalna dwóch rzeźb w zbiorach Narodowego Archiwum Cyfrowego, <https://audiovis.nac.gov.pl/obraz/35964:1/>.

²⁸ Na temat polskich legend miejskich zob. D. CZUBAŁA, *Polskie legendy miejskie. Studia i materiały*, Katowice 2014.

- FIJAŁKOWSKI WOJCIECH, Niezwykła porta triumphalis Jana III Sobieskiego, „Sobótka. Śląski Kwartalnik Historyczny” 35(1980), s. 303-310.
- FIJAŁKOWSKI Wojciech, Rezydencja Króla Zwycięzcy, Warszawa 1983.
- FIJAŁKOWSKI WOJCIECH, Królewski Wilanów, [Warszawa 2003].
- GÓRSKA MAGDALENA, Astronomia i polityka w dekoracji pałacu wilanowskiego, [w:] Po-
ezja i astronomia, red. B. Burdziej, G. Halkiewicz-Sojak, Toruń 2006, s. 167-192.
<http://www.tonzp.dziedzictwowizualne.pl/karta/N-04483?back=1>
http://www.wilanow-palac.pl/heliocentryczne_uzasadnienie_sukcesji.html
http://www.wilanow-palac.pl/heliocentryczne_uzasadnienie_sukcesji.html
http://www.wilanow-palac.pl/patronat_wenus_uranii.html
<https://audiovis.nac.gov.pl/obraz/35964:1/>
- KARPOWICZ MARIUSZ, Sekretne treści warszawskich zabytków, Warszawa 1976.
- Katalog Zabytków Sztuki w Polsce, t. XI, z. 1, cz. 1: Warszawa Stare Miasto, red. Jerzy
Z. Łoziński, Andrzej Rottermund, Warszawa 1993.
- KOSSOWSKI MACIEJ D., Tradycja antyku w wilanowskiej „porta triumphalis” czasów Jana III,
„Biuletyn Historii Sztuki” 57(1995), nr 1-2, s. 53-65.
- MOSSAKOWSKI STANISŁAW, Tilman van Gameren. Leben und Werk, München 1994.
- MOSSAKOWSKI STANISŁAW, Tylman z Gameren, architekt polskiego baroku, Warszawa
1973.
- NESTOROW RAFAŁ, Between art and politics Wilanów in the times of Elżbieta Sieniawska
née Lubomirska (1720-1729), [w:] The Baroque villa. Suburban and Country Resi-
dences c. 1600-1800, ed. B. Arciszewska, Wilanów 2009, s. 155-166.
- NESTOROW RAFAŁ, SITO JAKUB, Rezydencja i dobra wilanowskie w XVIII wieku w świetle
archiwaliów z Biblioteki Czarторыskich, Wilanów 2010.
- NESTOROW RAFAŁ, Pro domo et nomine suo. Fundacje i inicjatywy artystyczne Adama
Mikołaja i Elżbiety Sieniawskich, Warszawa 2016, s. 53-54, 307-330.
- NESTOROW RAFAŁ, Spazzio (Spazio, Spacy, Spatz) Giovanni (Jan), [w:] Słownik archi-
tektów i budowniczych środowiska warszawskiego XV-XVIII wieku, red. P. Migasie-
wicz, H. Osiecka-Samsonowicz, J. Sito, Warszawa 2016, s. 444-449.
- NESTOROW RAFAŁ, Tajemnicze okoliczności śmierci Giovanniego Spazzia, nadwornego
architekta Elżbiety z Lubomirskich Sieniawskiej. Przyczynek do biografii, „Biuletyn
Historii Sztuki” 78(2016), nr 3, s. 505-512.
- NESTOROW RAFAŁ, Wilanowski epizod Johanna Georga Plerscha w świetle nieznanych
materiałów archiwalnych, „Studia Wilanowskie” 2011, t. 18, s. 62-75.
- NOWAK JANUSZ, Dobra wilanowskie za Elżbiety Sieniawskiej 1720-1729 w świetle ar-
chiwaliów Biblioteki Czarторыskich w Krakowie, „Studia Wilanowskie” 2003, t. 14,
s. 54-56.

- OWIDIUSZ, *Fasti*. Kalendarz poetycki, przełożyła i opracowała E. Wesołowska, Wrocław–Warszawa–Kraków 2008 [Biblioteka Narodowe, seria II, nr 256].
- POKORA JAKUB, *Mondo cane*. (Refleksje nad renesansową rzeźbą psa z Brzegu i jej dziejami), „Biuletyn Historii Sztuki” 45(1983), nr 1, s. 55-76.
- POKORA JAKUB, Pomnik psa w Szczawnie-Zdroju, „Ochrona Zabytków” 27(1974), nr 4, s. 305-308.
- POKORA JAKUB, *Psy, błazny, dzieci, królowie...* Studia nad sztuką XV-XVIII wieku, Warszawa 2006.
- ROSTAFIŃSKI JÓZEF, *O myśliwstwie, koniach i psach łowczych książek pięcioro z lat 1584-1690*, Kraków 1914.
- ROTTERMUND ANDRZEJ, *Polowanie i sztuka w kulturze dworskiej czasów nowożytnych*, „Materiały Muzeum Wnętrz Zabytkowych w Pszczynie” 5(1988), s. 9-35.
- SITO JAKUB, *Debiut Johanna Geорга Plerscha w „fabryce” pałacowej w Wilanowie*, „Studia Wilanowskie” 2011, t. 18, s. 76-84.
- SITO JAKUB, *Wielkie warsztaty rzeźbiarskie Warszawy doby saskiej. Modele kariery – formacja artystyczna – organizacja produkcji*, Warszawa 2013.
- SŁABY EWA, STYPUŁA BARBARA, BAGIŃSKI WOJCIECH, MICHALSKI KRZYSZTOF, *Gawędy o kamieniu. Sarmacka symbolika w kremowym piaskowcu czyli Brama Królewska w Wilanowie*, „Przegląd Geologiczny” 58(2010), nr 4, s. 303-307.
- SMOLEŃSKA BARBARA, *Z dziejów dóbr wilanowskich w XVI-XVIII wieku*, „Rocznik Warszawski” 15(1979), s. 289-320.
- STARZYŃSKI JULIUSZ, *Wilanów*, Warszawa 1976 (I wyd. 1933).
- ZWOLSKA PAULINA, *Pies. Antyczny przyjaciel*, Kraków 2014.
- ŻUCHOWSKI TADEUSZ, *Łowy – ceremoniał – zamek. O znaczeniu myśliwstwa dla europejskiej kultury rezydencjalnej*, [w:] *Europejskie tradycje łowieckie*. Tom wydany z okazji III Międzynarodowego Kongresu Kultury Łowieckiej, red. T.J. Żuchowski, Warszawa 2014, s. 101-118.

SPIS ILUSTRACJI

1. Pałac w Wilanowie, brama główna; fot. (archiwalna) S. Nofok-Sowiński, 1915. Ze zbiorów IS_PAN_B0000004483 (<http://www.tonzp.dziedzictwowizualne.pl/karta/N-04483?back=1>).
2. Pałac w Wilanowie, brama główna; fot. autor.
3. Pałac w Wilanowie, brama główna, filar północny; fot. autor.
4. Pałac w Wilanowie, brama główna, filar południowy; fot. autor.
5. Pałac w Wilanowie, brama główna, rzeźba niedźwiedzia na północnym postumencie; fot. P. Jamski.

6. Pałac w Wilanowie, brama główna, rzeźba psa na południowym postumencie; fot. P. Jamski.
7. Rzeźba lwicy z kościoła Pijarów, obecnie przed kościołem Matki Boskiej Zwycięskiej w Warszawie; fot. Wikipedia. Domena publiczna (https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Rzeźba_niedźwiedzia_prze_wejściem_do_kościola_MBŁ.JPG).

PIES W NIEDŹWIEDZIEJ SKÓRZE
RAZ JESZCZE O DEKORACJI RZEŹBIARSKIEJ
WILANOWSKIEJ BRAMY GŁÓWNEJ

S t r e s z c z e n i e

W artykule poddano interpretacji jedną z rzeźb z wilanowskiej bramy głównej, która w dotychczasowej literaturze uchodziła za przedstawienie niedźwiedzia, gdy w rzeczywistości jest to przedstawienie psa. Na podstawie odnalezionej wzmianki archiwalnej udało się ustalić, że owa rzeźba pochodzi z wilanowskiego ogrodu, a na pałacowej bramie została ustawiona dopiero w 1721 r., za czasów, gdy dawna królewska rezydencja była własnością hetmanowej wielkiej koronnej Elżbiety z Lubomirskich Sieniawskiej. Jak dotychczas, jest to jedyna znana rzeźba ogrodowa z wilanowskiego ogrodu, pochodząca zapewne jeszcze z czasów Jana III Sobieskiego.

Słowa kluczowe: Wilanów; pałac wilanowski; rzeźba psa; Elżbieta z Lubomirskich Sieniawska; Jan III Sobieski; pies; niedźwiedź; brama wilanowska; rzeźba ogrodowa.

A DOG IN BEAR'S CLOTHING
THE SCULPTURAL DECORATION ON THE MAIN GATE
OF THE WILANÓW PALACE MUSEUM

S u m m a r y

The article analyzes one of the sculptures from the Wilanów main gate, which in the existing literature was considered to represent a bear. In fact, however, it is a representation of a dog. Archive sources revealed that this sculpture came from the Wilanów garden. It was not placed at the entrance gate until 1721, at a time when the former royal residence was owned by Queen Elżbieta Helena Sieniawska née Lubomirska. It is so far the only known garden sculpture from the Wilanow garden, probably coming from the times of King Jan III Sobieski.

Key words: Wilanów; Wilanow Palace; sculpture of a dog; Elżbieta Helena Sieniawska née Lubomirska; Jan III Sobieski; dog; bear; the Wilanow gate; garden sculpture.

Translated by Karolina Jurak

1. Pałac w Wilanowie, brama główna; fot. (archiwalna) S. Nofok-Sowiński, 1915.
Ze zbiorów IS_PAN_B0000004483

2. Pałac w Wilanowie, brama główna; fot. autor

3. Pałac w Wilanowie, brama główna,
filar północny; fot. autor

4. Pałac w Wilanowie, brama główna,
filar południowy; fot. autor

5. Pałac w Wilanowie, brama główna,
rzeźba niedźwiedzia na północnym postumencie;
fot. P. Jamski

6. Pałac w Wilanowie, brama główna,
rzeźba psa na południowym postumencie;
fot. P. Jamski

7. Rzeźba lwicy z kościoła Pijarów, obecnie przed kościołem Matki Boskiej Zwycięskiej
w Warszawie; fot. Wikipedia. Domena publiczna